

Botos Éva

Rövid tájékoztató a készülő magyar - bolgár szótárról

Egyre táguló világunkban az információcsere az élet minden területére kiterjed. A nyelv, mint az információ és gondolatcsere legfőbb eszköze állandó változáson megy keresztül. Égetően szükség van modern kétnyelvű szótárra, még olyan „kis nyelvek” körében is, mint bolgár és magyar.

Közel negyven év telt el az első Magyar-Bolgár Szótár megjelenése óta, ezt Mijatev professzor szerkesztette, Szófiában jelent meg a Bolgár Tudományos Akadémia gondozásában. Ezt követte 1966-ban a 24 ezer címszót tartalmazó, Bödey József által szerkesztett Magyar-Bolgár Szótár.

A szélesedő bolgár-magyar kapcsolatok révén megnövekedett az igény egy korszerű, a mai magyar köznyelv és irodalmi nyelv szó- és kifejezőképességét tartalmazó magyar-bolgár szótár kiadására. 1986-ban a Bolgár és Magyar Tudományos Akadémia megbízást kapott a magyar-bolgár és a bolgár-magyar szótár elkészítésére.

A készülő kb. 600000 címszót tartalmazó Magyar-Bolgár Szótár főszerkesztője *Pavlova Szabina* – a Bolgár Tudományos Akadémia Nyelvtudományi Intézetének tudományos munkatársa (lexikográfus).

A szerzői kollektíva tagjai:

Botos Éva – magyar, bolgár szakos egyetemi oktató (Sumen); *Karkova-Nikolova Indra* – magyar szakos egyetemi oktató (Szófia); és *Turi-Georgieva Éva* – szinkrontolmács.

Szótárunk adatgyűjtése, majd a címszavak kiválasztása és kidolgozása átfogó, összehangolt szemlélet alapján történt. Figyelembe vettük, hogy az idegennyelvű szöveg alkotása és fordítása nem csak a pontos szómegfeleléseket követeli meg, hanem a két nyelv stilisztikai árnyalatainak tökéletes ismeretét is.

A címszavak és kifejezések kiválasztásánál felhasználtuk a Magyar Értelmező Kéziszótárt, Országh László Magyar-Angol kéziszótárát, Papp István – Jakab László Magyar-Finn Szótárát, valamint a Bolgár Értelmező Szótárt.

Szótárunk általában minden szót külön címszóban értelmez, de az állandó szókapcsolatként használt alakokat is külön címszóként vettük fel. Az értelmezés a konkrét jelentésből kiindulva halad az átvitt felé, ezen belül a grammatikai és az ábécé-sorrendet követtük. Az egyszerű címszó ragos formáit kapcsos zárójelbe tettük. A címszó jelentéskörét arab számozással jelöltük. A szófajlag elválasztható jelentésköröket római számokkal jelöltük. Szintén római számmal jelöltük az igék tárgyias és tárgyatlan használatát. A

címszónak a kifejezésben való ismétlődését tildével jelöltük. Ha a címszó tövében a ragozás során változás állt be, akkor nem használtuk a tildét, hanem kiírtuk a megváltozott szóalakot. Az egyes kifejezéseket pontosvesszővel választottuk el egymástól. Kerek zárójelet és dőlt betűt használtunk a közelebbi értelmezésre, valamint az igék vonzataira. (Ezt a kéziratban hullámos vonallal húztam alá.) Az összetett szavak mellett csak akkor adtuk meg a nyelvtani kiegészítést, ha az összetétel utolsó tagja nem szerepel külön címszóként a szótárban, vagy az összetételben másként kezeltük. A bolgár szavakat hangsúllyal láttuk el, nemüket külön nem jelöltük, mivel véghangzójukból és a szövegösszefüggésből ez kiviláglik.

A címszóként szereplő főnevek alanyesetben állnak, kapcsos zárójelben tüntettük fel az egyes számú tárgyragos alakot, az egyes szám harmadik személyű birtokos személyragos alakot, valamint a többes számú alakot. Pl.: **alak** [~ot, ~j/a, ~ok], **tej** ~et, ~e, ~ek], **vád** [~at, ~a, ~ak]. Amikor a főnév utolsó magánhangzója a ragozás során megnyúlik, akkor ezt a tilde fölé tett vesszővel jelöltük: **alma** [~t, ~ja, ~k], **kelengye** [~t, ~je, ~k]. A fentiek ismeretében a többjelentéskörű „állás” névszó szótárunkban a következőképpen szerepel:

állás [~t, ~a, ~ok] 1. (*nem menés*) *стойене, престой, застој* 2. (*tartás*) *стойка*; *egyenes* ~ *изправена стойка* 3. (*helyzet*) *положение състояние* ; csillagok ~ *положението на звездите* ; társadalmi ~ *обществено положение* 4. (*állapot*) *положение, състояние аз úgy ~ a положението на делото* 5. (*állásfoglalás*) *отношение, становище* ; ~t foglal *взема становище*) *отношение* ; ~t foglal *vmi mellett застъпва се за нещо* 6. (*hivatal*) *служба, длъжност, работа пост* ; ~ nélkül *van безработен е* ; vezető ~ *ръководна длъжност, elbocsájtották az ~ából уволниха го от работата му* 7. (*kat*) *позиция* ; *felett* ~ *закрита позиция* ; *megvédi* ~ *защищава позициите си*

A mellékneveknél a címszó után feltüntettük a tárgyragos alakot és a középfokot. Pl.: **becsületes** [~et, ~ebb], **gyönyörű** [~t, ~bb].

A melléknév és a főnév jelentéskörének elválasztása jól látható az alábbi példákból: **bolgár** I. fn [~t, ~ja, ~ok] *българин ~ a leszállt a vonatról българинът слезе от влака* ; a ~ok *is harcoltak a törökökkel българите също са воювали с турците*

II. *mn български* ; ~ **építész** *българска архитектура* ; ~ *nyelv български език*

A névmások bolgár megfelelőinél figyelembe kellett vennünk a hímnem, nőnem, semlegesnem megkülönböztetett formáit, ez érvényesül a személyes névmások ragozott alakjánál, a birtokos, visszaható és kölcsönös névmásnál is. Pl.:

én I. nm 1. (személyes) аз ; ~ vagyok аз съм ; ~ mag/am аз самият 2. (birtokos jelzőként) мой / моя / мое/ мои ; аз ~ székem моят стол ; аз ~ könyvem моята книга ; аз ~ tollam моето перо

II. fn [~t, ~je] аз ; a saját ~ собственото ми аз enyém [~et, ~ek] мой ; моя ; мое ; мои

maga [~am, ~ad, ~unk, ~atok, ~uk] I. nm 1. сам ; сама ; само ; сами ; себе си ; ~am jöttem сам дойдох ; ~ad voltál ти беше сам ; ~unk között между нас ; ~atok mondtátok вие самите казахте ; ~uk vitték el те сами го отнесоха ; megnézte ~át погледна себе си ; ismerd meg ~adat опознай себе си ! ; ~ában (egyedül) сам самичък ; (külön) сам па себе си ; ~ában beszél сам си говори ; ~ában él живее сам ; ~ából kikel излиза от кожата си ; ~ába száll вразумява се ; ~án viseli a betegség jeleit носи върху себе си белезите на болестта ; elfelejtkezik ~áról забравя за себе си ; tiszta inget vesz ~ára облича си чиста риза ; ~'ra hagy vkit оставя някого сам ; ~adra vess ha сам си си виновен , ако ; ~ánál van в съзнание е ; nincs ~ánál в безсъзнание е ; ~ától tesz vmit прави нещо от себе си ; eldobja ~ától az életet разделя се със живота си ; ~ának él живее за себе си ; ~ának való саможив е ; ~ával ragadó пленяващ ; ~ával visz vmit нася нещо със себе си ; ~amiért nem teszem за себе си няма го правя 2. (saját) собствен ; свой ; своя ; свое ; свои ; а ~a világában él живее в собствения си свят ; а ~a feje után megyu върши на своя глава ; а ~a lábán áll издържа се сам ; а ~a szemével látta видял със собствени с очи ; а ~am részéről аз от своя страна ;

~áévá teszi a nőt овладява жената II. *nyomatékos nm* самият той ; самата аз ; самото то ; ~a az író mondta самият писател каза ; ez a gyerek ~a az egészség т е представлява самото здраве III. *hsz (egyedül, magában)* сам , сама ; само ; felesége halála után ~a maradt след смъртта на жена си е останал сам

Viszonylag könnyebb dolgunk volt a határozók bolgár megfelelőivel. Íme néhány példa szótárunkból:

benne [~em, ~ed, ~ünk, ~etek, ~ük] 1. (*személyben*) в мене / тебе / него / нея / нас / вас / тях ; sok hiba van ~ad в тебе има много грешки ; ~ünk van a tudás в нас е знанието 2. (*vmiben*) в този / тази / това ; van ~e vmi (*átv*) има нещо в това ; nincs ~e semmi няма нищо в това 3. (~e foglaltatik/ van vmiben) съдържа вътре ; ~e van a könyvben намира се вътре в книгата ; ~e levő/rejlő намира се вътре

tüstént *hsz* тутакси , внага

alattomban *hsz* подлю , коварно , скришом

széltében- hosszában *hsz* 1. (teljesen) изцяло 2. (mindenütt) на всякъде

A magyar névutók bolgár megfelelői prepositionálisak, viszont ugyanolyan viszonyjelentésűek (idő, hely, elvont), mint magyar megfelelőik. Pl.:

alá (~m, ~d, ~nk, ~tok, ~nk) I. hsz под ; könyvet tettem ~ сложих книга под него II. *ni* моа ; az asztal ~ esett падна под масата ; egymás ~ един под друг ; felügyelet ~ kerül попада под надзор ; menj a víz ~ слез под вода ; a hőmérséklet leszállt mínusz tíz fok ~ температурата спадна под минус десет градуса

előtt *nu* I (térben) пред , преди ; *vmi* ~ álló стоящ поед нещ а ház ~ пред къщата ; a falu előtt forduljon jobbra преди с лото завий на дясно ! 2. (időben) преди , ; *nyár* ~ преди дятото hat óra ~ преди шест часа

Az igei címszavakat a magyar szótári hagyományok értelmében jelentő mód egyes szám harmadik személyben alanyi ragozásban közöljük, kapcsos zárójelben adtuk meg a jelentő mód múlt idő és a felszólító mód egyes szám harmadik személyű alakját. Amikor a múlt idő egyes szám harmadik személye eltérő módon alakul a többitől (az időjel a tőhöz kötőhangzóval kapcsolódik), akkor feltüntettük az egyes szám harmadik személy múlt idejét is. Pl.: *él* (~t, ~jen), *számol* [~tam, ~ott, ~jon], *véd* [~tem, ~ett, ~jen]. A ragozott alakú igei címszónál függőleges vonallal választottuk el a végződést a tőtől, ebből világosan látható, mihez járul a végződés. Pl.: *áldozik* [~tam, ~ott, ~zon], *keletkezik* [~tem, ~ett, ~zék/ zen]. A bolgár szótári hagyományoknak megfelelően a magyar igék bolgár megfelelői jelentő mód egyes szám első személyben állnak. Fokozott figyelmet fordítottunk a magyar igeinek a cselekvés irányulása alapján megkülönböztetett tárgyias (átható) és tárgyatlan (nem átható) jelentésére, valamint a magyar igék jelentésmegkülönböztető vonzataira, ezek sokszor eltérnek a bolgár megfelelőjüktől. Az igék vonzatait kerek zárójelben dőlt betűvel tüntettük fel, a tárgyias és a tárgyatlan használatot római számmal jelöltük. Néhány példa a fent említettekre:

átnéz I. *tn* I (*vmin*) гледам през нещо , (*vmi fölött*) гледам над 2. (*vhova*) прескачам до някъде II. *ts* (*vmit*) преглеждам / прелиствам нещо ; ~i а leckét преглежда урока elhallgat I. *tn* замълчавам , млъквам III. *ts* I. (*vmit*) премълчавам нещо 2. (*meghallgat vmit*) послушам нещо **eszik** [ettem, evett, egyék] *egyen* (ált) ям , (*étkezik*) храня се ; kenyeret ~ik яде хляб ; mohón ~ik лакумо яде ; sokat evett ял много ; betegre ette magát натъпкал се ; három napja nem evett три дни не е ял ; ilyet még nem ettem (*átv*) досега не съм видял подобно нещо ; enni ad a gyerekek дава на детето да яде ; este nem szeretek sokat enni вечерта не обичам много да ям

ül [~t, ~jön] I. *tn* I. (*vhof*) сядя ; а **padon** ~ седи на пейката **asztalhoz** ~ сядя на масата ; otthon ~ седи у дом ; **sokáig** ~ *vmin* (*átv*) дълго мъти нещо ; *tükön* ~ седи на тръни 2. **felszáll** (*vmire*) качвам се на нещо ; autóbuszra ~ качва се на автобус ; vonatra ~ качва се на влак II. *ts* празнувам ; вдигам нещо ; **lakodalmat** ~ вдига сватба ; **ünnepet** ~ празнува нещо,

tartalmaz [~ ott, ~ zon] (*vmit*) съдържа нещо ; a csomag könyvet ~ колетът съдържа книга.

Problémát okozott a magyar műveltető igék pontos bolgár megfelelőit feltüntetni, hiszen ez a kategória hiányzik a bolgár igéknél. A legtöbb esetben csak körülírással (a bolgár *карам* = készlet + az ige felszólító módban) tudtuk őket visszaadni. Pl.: **épített** [~tem, ~ett, építtessen] *карам да построят varrat* [~tam, ~ott, varrasson] *карам да шият* ; *kabátot varrat кара да му шият палто*.

Néha viszont jelentéstanilag pontos ekvivalenst találtunk. Pl.: **elhallgattat** [~tam, ~ott, elhallgattasson] (*vkit, vmit*) *запишвам устата му* , **megnevettet** [~tem, ~ett, megnevettessen] (*vkit*) *разсмивам някого*.

Könnyebb dolgunk volt a visszaható igékkel, ezeknek pontos megfelelői vannak a bolgár nyelvben. Pl.: **fésülködik** [~tem, ~ött, ~jék, ~jön] *реша се, visszatükröződik* отразява се.

E rövid tájékoztató keretében most nem térek ki a szótárban címszóként feltüntetett szófajok összességére (főnévi igenév, számnév, kötőszó, indulatszó stb.). De itt szeretném megemlíteni, hogy felvettük szótárunkba a Magyarországon használt leggyakoribb keresztneveket, beceneveket, s mivel ezeknek a bolgárban nincs pontos megfelelőjük, ezért keresztnemek mellé csak annyit írtunk, hogy férfi, vagy női név. Felvettük még az általános műveltséghez nélkülözhetetlen legfontosabb népies, régies, földrajzi, szakmai, politikai, társadalomtudományi szavakat és kifejezéseket is. Igyekeztünk közölni a leggyakoribb állat és növényneveket latin elnevezésükkel együtt. Pl.: **bogáncs** [~ot, ~a, ~ok] (*növ*) *магарешки бодн* (*Carduus*), **ezüstfenyő** (*növ*) *сребърна елха* (*Finea pungens*), **sárgarigó** (*áll*) *алига* (*Cherianthus cheiri*), **vércse** [~t, ~je, ~k] (*áll*) *керкенез* (*Falco tinnuculus*).

Nagy figyelmet szenteltünk az állandó szókapcsolatoknak, ezen belül a szólásoknak, közmondásoknak. Sokszor sikerült megtalálnunk a magyar szólások, közmondások pontos bolgár megfelelőit. Íme néhány példa a címszavakban szereplők közül:

alma – nem csik messze az alma a fájától (*km*) *крушата не пада подалеч от дървото си*

fáj – fáj a foga *vmire* (*szól*) *точн зъби за нещо*

hó – hol van már a tavalyi hó (*szól*) *къде е ланшният сняг ?*

idő – az idő pénz (*km*) *времето е пари*

ló – ajándék lónak ne nézd a fogát (*km*) *на харизан кон не гледай поджорий*

minden – minden csoda három napig tart (*km*) *всяко чудо е за три дни*

ördög – az ördög nem alszik (*km*) *дяволът не спи*

rend – ez a dolgok rendje (*szól*) *това е редът на нещата*

szél – széllal szemben nem lehet pisálni (*km*) *срещу вятъра не се пицае*

verem – aki másnak vermet ás, maga esik bele (*km*) който копае гроб другиму, сам пада в него

vér – vér nem válik vízzé (*km*) кръвта вода не става

Azokban az esetekben, ahol a magyar szólásoknak, közmondásoknak nincs meg a pontos bolgár megfelelője a képzettársításos, vagy körülírással módszerhez fordultunk. Pl.:

bak – bakot lő (*szól*) оплеска работата (elrontja a dolgot)

fű – fűbe harap (*szól*) умира/ издъхва (meghal)

ló – átesik a ló másik oldalára (*szól, km*) изпада в другата крайност (az ellenkező végletbe esik)

gőz – gőzöm sincs róla (*szól*) понятие си нямам (fogalmam sincs róla)

ördög – veri az ördög a feleségét (*szól*) дяволът се жени (házasodik az ördög)

szegény – szegény embernek a szerencséje is szegény (*km*) на бедния човек и късмета му е оскъден

türelem – türelem rózsát terem (*km*) търпението се възнаграждава (a türelem megjutalmazódik)

Szótárunk „próbalektorálása” 1993 nyarán Magyarországon megtörtént, a kiadásnak most már csak a Bolgár Tudományos Akadémia anyagi nehézségei állnak útjában.

Munkánk írásakor és szerkesztésekor az a cél vezérelt bennünket, hogy olyan magyar – bolgár szótárt készítsünk, mely segítheti a két nép közötti információcserét, a szellemi értékek jobb megismerését, valamint segédeszköz lehet a nyelvtanulásban és fordításban.